

КЪМ ИСТОРИЯТА НА БАНЯ „ТРАКИЯ“

Методи Крумов

TO THE HISTORY OF BATH “TRAKIA”

Metodi Krumov

Abstract: *The “Trakia” Bath, built between the late 15th and the early 16th century, was one of the few sites left from the late medieval period in the city of Plovdiv. The article reveals new information about the history of the monument. It also gives some insights for the reasons of its demolishing in the mid-1980s. Although the government was able to preserve the building, they decided that the construction of a new boulevard was more important than engaging in cultural activities.*

Keywords: *Bath “Trakia”, Ottoman monuments, Kadiasker hamam, Plovdiv, Socialism, City Council, Demolishing.*

Малобройни са паметниците на културата от XV – XVII в., които са останали до наши дни в Пловдив. Сред тях са „Джумая джамия“, „Имарет джамия“, „Чифте баня“, банята „Орта мезар“. Баня „Тракия“ също е от този период, но нейната съдба е различна – тя е разрушена в средата на 80-те години. Досега историята ѝ не е била обект на самостоятелно изследване. В настоящия текст са представени някои нови сведения за историята на банята. За целта са използвани документи от Дирекция „Културно-историческо наследство“ – Пловдив, изследвания на историците Григор Бойков, Махиел Кийл, Владимир Балчев, на архитектите – Петър Дикиджиев, Ва-

сила Дикиджиева и Васил Пеев, статии от местния периодичен печат.

На баня „Тракия“ не е обърнато голямо внимание от изследователите. Възможна причина за това е неголямото ѝ обществено значение, но също така и оставането ѝ в сянката на намиращата се на 400 метра „Чифте баня“.

Най-ранното споменаване на банята е от Евлия Челеби през XVII в., под името „Къзаскер хамам“ (Гаджанов 1909: 689). Григор Бойков, цитирайки в своята дисертация непубликувания архив на Махиел Кийл, стига до заключението, че банята и намиращата се в близост джамия „Хаджи Хасан“ са построени между 1488 и 1505/1506 г., по времето на

административната и учебна дейност на Хаджи Хасан, кадъаскер, при управлението на султан Баязид II (1481 – 1512) (Воуков 2013: 113). Махиел Кийл изследва банята и джа-

мията през 1967 г., която към този момент е изоставена, а четири години по-късно, през 1971 г. е съборена от властите (Воуков 2013: 112) (Обр. 1, Обр. 2).

Обр. 1. План на Пловдив, изготвен от капитан Илински, 1878 г.
1. Баня „Тракия“. 2. Джамия „Хаджи Хасан“

Банята и джамията се намират в източната част на стария османски град. Според Васил Пеев джамията е построена през 1679 г. (Пеев 1941: 219), но всъщност през тази година ѝ е правен основен ремонт. Изследователят на историята на Пловдив Владимир Балчев, също отбелязва, че банята е построена от Хаджи Хасан (Балчев 2016). Архитект Петър Дикиджиев е на същото мнение, че тя е построена през XV

в. (ДА – Пловдив, ф. 2251, оп. 3, а.е. 145, л. 1). Маргарита Харбова разглежда архитектурната история на банята (Харбова 1991: 134 – 135, 144). Тя най-вероятно е строена по примера на баня „Тахтакале“, която се е намирала на около петдесетина метра североизточно от „Мурадие джамия“ („Джумая джамия“) и служи за хигиенните нужди при изпълнение на предписанията на каноните на исляма (Бойков 2012: 54).

Обр. 2. Фрагмент от гравюра на Питер Коек ван Аелст от 1533 г.

На преден план, под крепостните стени, се виждат някои от постройките, издигнати от кадъаскер Хаджи Хасан

Името си „Тракия“ банята носи най-вероятно от 1924 г., когато е ремонтирана и наново открита. Тогава неин собственик е бил Хачик Мерджиян. Той отпуснал безплатно къпане на сираците от двете сиропиталища в града (В. „Борба“, бр. 1006, 19.08.1924 г., 1). Хамамът работил всеки ден, като от 8 сутринта до 18:00 часа бил достъпен само за жени, а от 18:00 часа до 24:00 и от 4 сутринта до 8 сутринта – за мъже. Неделният ден бил отреден само за мъже (В. „Борба“, бр. 2367, 21.03.1929 г., 2).

В градските спомени хамамът е известен като „Циганската баня“. Посетителите били от малцинствените групи от махалите „Аджисан махала“, „Тенеке махала“ и „Бърсак махала“. Еснафският свят не ходил там (В. „Марица“, 21 февруари 2004 г., 6). Банята може би става известна с това си име в по-ново време. Васил Пеев я споменава като „Ченгене хамам“ („Циганската баня“) през 1941 г., като посочва, че е много занемарена по това време (Пеев 1941:

222). Според ново изследване махалата „Аджисан“ във времето между Освобождението и края на XIX в. е смесена и не е с преобладаващо циганско или мюсюлманско население. Преди Освобождението в нея живеят православни българи, арменци, гърци и мюсюлмани (Сукарев 2020: 70). По-вероятно е хамамът да е получил прозвището си „Циганската баня“ през XX в., когато „Аджисан махала“ вече е с преобладаващо малцинствено население (Обр. 3, Обр. 4).

Банята, въпреки малките си размери, се отличавала с уникална тектоничност на куполните покрития и с изкусния си градеж. Външната архитектура на сградата в късния вид не била впечатляваща, но направените проучвания доказват, че първообразът е имал сложно раздвижени очертания и богато оформление на куполите – в последствие покрити под многобройни напластявания, бетонови замазки и др. (ДА – Пловдив, ф. 2251, оп. 3, а.е. 145, л. 1).

Решението за бутането е взето в края на 60-те години на XX в. с прокарването на нов градоустройствен план в I-ва градска част. Според този план банята не се запазва и това е причината тя да не бъде електрифицирана през 1974 г. (ДА – Пловдив, ф. 158к, оп. 5, а.е. 101, л. 223). Въпреки това, през 1981 г. е обявена за паметник на културата (ДА – Пловдив, ф. 2251, оп. 3, а.е. 144, л. 1). Поводът за разрушаването ѝ е прокарването на трасето на булевард „Шести септември“.

През 1985 година БКП решава тържествено да отбележи 100-годишнината от Съединението. Само в рамките на 9 месеца е преместен „Четвъртък пазара“ и е оформено пространството на площад „Съединение“ с паметника. Булевардът е трасиран, изградени са двата подлеза, жилищните сгради между тях са укрепени и в долните им части са проведени пешеходни пасажи (Сукарев 2015: 256). Булевард „Шести септември“ включва улиците „Бранислав Велешки“, „Любен Каравелов“, „Христо Г. Данов“ и „Перушица“.

Обр. 3. Баня „Тракия“ около 1950 – 1951 г.

Обр. 4. Баня „Тракия“ около 1950 – 1951 г.

Други паметници, съборени през 1984 – 1985 г. във връзка с промените по случай годишнината от Съединението, намиращи се в западната част на стария османски град, са къщите на Елиезер Калев и Хаджи Мушон Гартини (ДА – Пловдив, ф. 2593, оп. 1, а.е. 70, л. 1). Банята „Орта мезар“, която се намира в района, не е засегната, но през 2016 г. силно пострада при пожар.

В становището от Дирекция „Културно-историческо наследство“ като пречка за събарянето на баня „Тракия“ е посочена високата инвестиционна стойност на паметника – това е една скъпа сграда, в отлично техническо състояние. Самото ѝ събаряне представлявало техническа трудност.

Малките размери на банята позволявали при едно по-гъвкаво и интелигентно проектантско решение на кръстовището тя да бъде запазена. Най-естествено би било тя да бъде оставена като остров в разделителната ивица на „Бранислав Велешки“. Били предложени три варианта за нейното запазване от архитект Петър Дикиджиев по този вариант с кръгово движение (ДА – Пловдив, ф. 2251, оп. 3, а.е. 145, л. 3, 4, 5). В становището се говори и за това, че не трябва инфраструктурните проекти да са за сметка на културното наследство (ДА – Пловдив, ф. 2251, оп. 3, а.е. 145, л. 2).

Архитект Василина Дикиджиева пише статия, с която информира обществеността за намерението сградата да бъде съборена. В статията тя се надява банята да бъде реставрирана, а не разрушена, като предлага разширението на уличните платна да стане за сметка на намиращата се до банята обширна тревна площ с няколко борчета, както и чрез отстраняване на пристройките от по-ново време около паметника, които не представляват никаква културна ценност. Също така, ако тя не се използвала като баня, да се превърне в търговска площ, детска сладкарница или атракционна зона (В. „Народна култура“, бр. 2, 13 януари, 1984 г., 2). По сведения на култур-

ни дейци от това време са правени подписки за опазване на банята, но без успех.

Баня „Тракия“ е пример и за това как тогавашната власт разрушава паметници на културата за сметка на нови инфраструктурни проекти. По същото време са разрушени и сградите в квартал „Орта мезар“ и той става кръстовище на два големи булеварда („Шести септември“ и „Руски“). Без съмнение тази баня е могла да бъде запазена по проектите на архитект Петър Дикиджиев и днес тя да служи като обект за посещение с културно-историческо значение.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Балчев 2016:** Владимир Балчев. *Появата на модерната баня „Цар Симеон“ нарушила ориенталската дрямка на старите хамами* (2016). <http://podtepeto.com/besedkaza-grada/poyavata-na-modernata-banya-car-simeon-narushila-orientalskata-dryamkana-starite-hamami/> (достъпен 2 октомври, 2020)
- Бойков 2012:** Григор Бойков. „Османизацията“ на Пловдив (Филибе) през XV в. – население, градоустройство и архитектура. – *Годишник на регионален исторически музей – Пловдив*, 2012, 39 – 67. [Grigor Boykov. „Osmanizatsiyata“ на Plovdiv (Filibe) prez HV v. – naselenie, gradoustroystvo i arhitektura. – *Godishnik na regionalen istoricheski muzey – Plovdiv*, 2012, 39 – 67.]
- Гаджанов 1909:** Димитър Гаджанов. Пътуването на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII век. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 70, 1909, 639 – 724. [Dimitar Gadzhanov. Patuvaneto na Evlia Chelebi iz balgarskite zemi prez sredata na XVII vek. – *Periodichesko spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo*, 70, 1909, 639 – 724.]
- Пеев 1941:** Васил Пеев. *Градъ Пловдивъ – минало и настояще. Часть I: Пловдивъ въ миналото*, 1941, Издателство: Пловдивско археологическо дружество. [Peev, Vasil. *Grada Plovdiva – minalo i nastoyashte. Chast' I: Plovdiva va minaloto*, 1941, Izdatelstvo: Plovdivsko arheologichesko druzhestvo.]
- Сукарев 2015:** Видин Сукарев. Голямата пловдивска община 1978 – 1987: аналитично и носталгично. – В: *Град и памет: сборник с доклади от Втора национална научна конференция, проведена в Пазарджик, 5 – 6 юни 2014 г.* [ред. кол. Борис Хаджийски и др.], Пазарджик: Беллопринт, 2015, 250 – 260. [Vidin Sukarev. Golyamata plovdivska obshtina 1978 – 1987: analitichno i nostalgichno. – V: *Grad i pamet: sbornik s dokladi ot Vtora natsionalna nauchna konferentsia, provedena v Pazardzhik, 5 – 6 yuni 2014 g.* [red. kol. Boris Hadzhiyski i dr.], Pazardzhik: Belloprint, 2015, 250 – 260.]
- Сукарев 2020:** Видин Сукарев. Пловдивските махали през втората половина на XIX в. – *Пловдивски исторически форум*, IV (2020), 1, 48 – 79 [Vidin Sukarev. Plovdivskite mahali prez vtorata polovina na XIX v. – *Plovdivski istoricheski forum*, IV (2020), 1, 48 – 79]
- Харбова 1991:** Маргарита Харбова. *Градоустройство и архитектура по българските земи през XV – XVIII век*. София, Издателство: БАН, 1991 г. [Margarita Harbova. *Gradoustroystvo i arhitektura po balgarskite zemi prez XV – XVIII vek*. Sofia, Izdatelstvo: BAN, 1991 g.]
- Boykov 2013:** Grigor Boykov. *Mastering the Conquered Space: Resurrection of Urban Life in Ottoman Upper Thrace (14th – 17th c.)*. Bilkent University, Ankara, 2013. <https://core.ac.uk/download/pdf/52926249.pdf> (достъпен 7 декември, 2020).

Списък на съкращенията (Abbreviations)

БКП – Българска комунистическа партия.

Методи Крумов,

Регионален исторически музей –

Пловдив,

met8@abv.bg